

**МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИ ТАСВИРИЙ САНЪАТ ҚАЛАМТАСВИР,
РАНГТАСВИР, КОМПОЗИЦИЯСИ ТАРАҚҚИЁТИ****Р.Жалилова**

ФарД., Тасвирий санъат кафедраси катта ўқитувчиси,
Ўзбекистон Бадиий академияси рассомлар ижодий уюшма аъзоси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6791960>

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистоннинг мустақиллик йиллари тасвирий санъат, қаламтасвир, композицияси рангтасвир янги асар гояларни ижодий технологияларини акс этиши метаглори асослари ҳақида баҳс юритилган.

Таянч сўз ва иборалар: қаламтасвир, тараққиёт, композиция, тасвирий санъат, тур, жанрлар, дасгоҳли рангтасвир, натюрморт, манзара, портрет, маиший, тарихий, батал, маринистик, анимал, маринистик жанрлар, замонавий плакат, композицияси, меъморчилик, кулолчилик, образ, ҳаётдаги воқия, тарихий симолар, ривоят композиция, ўзбек миллий либослар, оила, она-ота, опа- сингил, ака-ука, келин, замондош портретлари, шоир, олима, шогиртлар, дастурхон ховли, гуллар, рассом табиат олами табиат, тоғ, қишлоқ, шаҳар холат куриниш, иссиқ ва совуқ ранглар, ОИТС, экспозиция, экспонат, руҳият, кайфият, дунё, борлиқ.

**РАЗВИТИЕ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА КАРАНДАШНОГО
РИСУНКА, ЖИВОПИСИ, КОМПОЗИЦИИ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ**

Аннотация: В данной статье рассматриваются основы приемов изобразительного искусства, рисунка пером, композиции, живописи, новые идеи и творческие технологии лет независимости Узбекистана.

Ключевые слова и выражения: карандашный рисунок, развитие, композиция, изобразительное искусство, тип, жанры, станковая живопись, натюрморт, пейзаж, портрет, бытовой, исторический, батальный, маринистический, анималистический, маринистические жанры, современный плакат, композиция, архитектура, керамика, изображение, реальная жизнь событие, исторические личности, сюжетная композиция, узбекские национальные костюмы, семья, родители, сестры, братья, невестка, современные портреты, поэт, ученый, студенты, картина, цветы, художник, мир природы, природа, гора, село, городская ситуация внешний вид, теплые и холодные цвета, СПИД, экспозиция, экспонат, психика, настроение, мир, существование

**THE DEVELOPMENT OF VISUAL ART IN PENCIL DRAWING, PAINTING,
COMPOSITION AND INDEPENDENT PAINTING**

Annotation: This article discusses the basics of methods of visual art, pen drawing, composition, painting, new ideas and creative technologies of the years of independence of Uzbekistan.

Keys words and expressions: pencil drawing, development, composition, fine art, type, genres, easel painting, still life, landscape, portrait, domestic, historical, battle, marinistic, animal, marinistic genres, modern poster, composition, architecture, pottery, image, real life event, historical figures, narrative composition, Uzbek national costumes, family, parents, sisters, brothers, daughter-in-law, contemporary portraits, poet, scientist, students, tableau, flowers, artist, natural world, nature, mountain, village, urban situation appearance, warm and cold colors, AIDS, exposure, exhibit, psyche, mood, world, existence.

INTRODUCTION

Ўзбекистонимизнинг дунёдаги ривожланган мамлакатлар сифатида ўрин олишига эришиш борасида зарур шарт-шароит ва мустақкам пейдевор бўлиб хизмат қилиши мумкин. “Хамма нарса инсон учун, унинг келажаги учун” деган эзгу тамойилни тўлиқ амалга ошириш биз учун доим энг муҳим устивор вазифа бўлиб келган ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолади[1.46].

Мустақиллик йилларида, улуг боболаримизнинг ана шундай анъаналарини давом эттирган ҳолда мамлакатимизда тасвирий ва мусиқа санъатини кенг ривожлантириш қаратилган дастур ва режалар амалга оширилмоқда. Санъат асарини асраб авайлаш ўрганиш уни ёш авлодга безавол етказиш мақсадида кўплаб кўрик танловлар, нифузли ҳалқаро анжуманлар мунтазам равишда утказиб келинмоқда[2.140].

Хозирги кунда миллий маънавиятимиз ривожини тасвирий санъат намуналарисиз тасвур этиб бўлмайди. Ўзбек рассомларининг кейинги йилларда самарали ижоди қили, янги-янги ютиқларни қўлга киритаётганлиги, бу соҳа кўплаб ёш истеъдод эгалари кириб келаятигани унинг равноқи ва истиқболдан далолат беради [2.151]. 1991-2022 йиллар даврида Манументал санъат амалий санъат Кулолчилик, Дасгоҳли академик рангтасвир ва композиция, минятура санъати, қаламтасвир, графика, рангтасвир янги меъморчилик, шаҳар қурилишлари замонавий янги тарихни юксалишидир. Фарғона ижодий уйушмаси 2003-2022 йиллар байрам давлат дастурига асосан кўплаб шахсий ва ёшлар кўргазмалари ўтказилмоқда. “Ўзбекистон янги тарих санъатидан илҳомланиб” номли шахсий кўргазма янги тарих композицияси жанрларни турли ҳаётий воқиялар, маълум тасвурот, турфа замон образлар, борлиқни кўринарли шакил ва кенглик олами асоси тасвирланган. Композиция сўзи лотинчадан олинган бўлиб, «композицио», яъни предметлар бўлақларини солиштириб, маълум тартибда яхлит жойлаштириш, ғояга мувофиқ ижод қилиш баён қилиш, композиция тузиш демакдир[7.257]. Композиция санъатнинг ҳамма турларида мавжуд: адабиёт, театр-кино, мусиқа, тасвирий ва амалий санъат, архитектура ва ҳоказо. Тасвирий санъат жанрлари: Натюрморт- француз тилидан олинган бўлиб nature-morte жонсиз табиат деган маънони билдиради. Гул, мева, қушлар, рўзғор буюмлари, айрим меҳнат қуроллари, дастурхон тасвирланади. Натюрморт тасвирлашда перспектива, соя ёруғликлар, мавзуга асосан тусли, чизиқли тасвирлаш миллий қуйилгани қуйишга аҳамият бериш керак [3.19,20,21,24].

MATERIALS AND METHODS

Натюрморт асарлари қадимдан маълум. Унинг пайдо бўлиши тасвирий санъатда реалистик услубнинг барпо топиши ва тараққиёти билан боғлиқ.

Натюрморт намуналари қадимги Мисрда деворга ишланган фрескаларда Эллинизм даври мозаикаларида учрайди. Айниқса XVII-аср Хитой санъатида натюрморт мустақил жанр сифатида қарор топди ва тараққий этди.

X-XI-асрларда яшаган Чжан Цян, Цой Бо каби Хитой рассомлари натюрморт асарларининг нозик намуналарини яратган. XVII-асргача Европа санъатида натюрморт мустақил жанр сифатида қарор топмаган, лекин рассомларнинг илохий ва маиший мавзуларига бағишланган асарларида натюрморт ҳам кўзга ташланади. XVII-асрдан бошлаб натюрморт асарлари реалистик тасвирлаш санъатда инсонни ўраб олган «Тилсиз табиат». Шунингдек, кишилардаги оддий нарсаларга ва буюмларга эстетик кўрсатиш

билан диққатини жалб этади. XVII-аср италян рассоми М.Каровожанинг «Мева солинган сабзавот» асар бу жанрга кизиқиш хавасини кучайтиради. Натюрморт соҳасида Ж.Б.С.Шердан (XVIII-аср) инсон меҳнатини ва ижодини улуғловчи «санъат атрибуталари» деган машхур натюрмортни яратди. XIX-асрга келиб натюрморт бироз инкирозга юз тутди. Рус рассомларида натюрморт XVIII-арсларда юзага келган бўлсада, бу жанрга унча эътибор берилмаган эди. Лекин XX-аср бошларида рус рассомлари юқори поғонага кўтардилар. К.А.Каровин, М.Э.Грабр, А.Я.Галовян ва бошқалар демокративни ва импрессионизм руҳидаги натюрмортлар яратишди. Реализм санъатида натюрморт муносиб қадрланди ва тараккий этди. П.П.Канчаловский, И.И.Маликов, А.И.Герасимов, М.С.Сарян тўкин мевалар, гуллар ва бошқаларни моҳирона тасвирладилар.

RESULTS AND DISCUSSION

Ўзбекистонда натюрморт жанирида ижот этган рассомлар В.Уфимец, М.Курзин, З.Кавалевская, Ю.Элизаров, Кашина, Р.Ахмедов, Ю.Толдикин каби ўнлаб натюрморт усталари етишди[4.18,19.] Натюрморт - жонсиз табиат, лекин натюрмортда жонли ҳаёт нафасини сезамиз. Натюрморт композициясини таъсирчан чиқиши учун ягона мавзудаги бир-бирига муносиб ва мос нарсалар табиий боғланишда қўйилиши керак. Натюрморт таркибига кирадиган нарсалар эстетик таъсирчанлик талабларига жавоб берадиган, шакли, ҳажми, материали, сирти (фактураси) ранг ва оч-тўқлиги (тус) билан бир-биридан фарқ қилиш керак. Р.Джлилова ижоди Ўзбекистон ранг баранг мевалари гуллари, миллий буюмлари унинг ижодини асоси ҳисобланади. “Куз мевалар”, “Куз гул ва мевалар”, “Анорлар”, “Ашқавоқ ва миллий қумғон”, “Балиқ”, “Гуллар”, «Бутон ва карзинка» табиат ином этган Ўзбекистонни тукин сочин мевалари дастурхон тукин сочин ранг-баранг кўриниши орқали ўз аксини топган. Портрет “Автопортрет” образи оила, она-ота, опа-сингил, ака-ука, жиянлар келажакка фаровон ҳаёт, гузалик рамзлари садоқтли бахт. “Она ошга тайёргарлик”, “Она ва кизалоқ”, “Сумалак” опа-сингиллар, “Автопортрет шогиртлар даврасида “Она уғил”, Кучқорчи ховли”, “Автопортрет анорлар”, “Кучқорчи ховли келин ва ота”, “Ота-она картошка терими” куз манзараси композициялари турли кўриниш ва ҳолатларни рангтасвир акс этирган. Тарихий жанр утмиш воқиалари “Минятура саҳрода”, А.Навоий А.Темур, З.Бобир, М.Улуғбек, “Шерали Жураев”, “Врач”, “Санжар” Инсон предметлар шаклини фақат соя ва ёруғ контрастик орқали сезади ва ўз онгига сингдиради. Реалистик санъат ҳақиқатни тўғри ифода этиб қолмай, рассом ҳис туйғуларини, эстетик гўзалликни, тасаввурни жозибали тараннум этади. Рангтасвир контраст қарама-қарши иссиқ ва совуқ ранглар мавжуд. Қарама-қарши ранглар бир-бирига ёнма-ён турса, ранглар кучи кўяди.

Қизил-яшил, кўк заргалдоқ, оқ-қора ва ҳақозо. Композициянинг тузилишида «Психологик контрастлар» ҳам мавжуд. Бадиий образдаги эстетик сифатлар, композиция ечимидаги янгиликлар рассом томонидан кашф этилади.

Портрет композициялари образлари рассом ижодининг композиция фикр ҳис-туйғу шодлик кечинмалари теварак атрофни кузатишга ундайди. ФарДУ профессор “Турғуной Эгамбердиева похта терими” ҳаёт воқиаларини қараб, кузатиб тасвирланилган. ТСМГ ўнналиши талаба ва ўқитувчилари терим жараёнлари картинаси ниҳоятда кўп сонли талабалар пахтани Марғилон Ёзовон далалари Фермер биргадирлар томонидан пахтани тортиб олиш тасвирланган бўлиб, ҳар бир киши характери, ижобий

образлар орқали қарама - қаршилиқлар, Ўзбекистонда “Оқ олтини нобуд қилмасдан терибли олишга барчани жалб этилганлиги. ТЭгамбердиева камиссия аъзолари билан пахтани намлигини теширяпти. Хар бир соха вакиллари ихтиёрий ўзини хисасини кушиши она ватанига бўлган муҳаббатни меҳнат фаолятида ўз ифодасини топган. Талабаларни пахтани тозалик, намлиги сифат фоизи юқори даражасига боғлиқлиги хақида суҳбат жараёнлари акс этирилди. Композицияда яхлитлик белгиси қонунига риоя қилинганлиги сабабли, санъат асари бўлинмас бир бутун бўлиб кўринади. Композиция хақиқат қонуни- асосан учта белги билан ифодаланади. Биринчи белги бу бадиий асарда содир бўлаётган воқеанинг ўзига хослиг марказидир. Картина инсонни кузатишга, пахта терими оқ олтинга хурмати ватанини севишга, дала тоза хово манзараси талаба ёшлар ва мураббий педагоглар хаёти акс этган. Давир талаби образи орқали инсонни дунёқараши характерини табиат курунишини урганиб тасвирлаган “Шохи –зинда” “Тошкент эски шаҳар”, “Замоनावий “Халқлар дустлиги” маданият саройи, Тошкент “Ески шаҳар ва янги” қурилишлар “Халқлар дустлиги” маданият саройи 1980й Архитектор Евгений Разанова лойхаси асосида қурилган. Ўзбекистонинг энг чиройли Тошкени шаҳрининг марказида жойлашган. 1990 йиллар Халқимиз турли миллатлар дустлик, анъалари байрамлар, турли концертлар учрашувлар, фестиваллар тадбирлар шу бинода ўтказилади. Рассом манзараси шаҳар ва меъморий обидаларни куплаб рангтасвир устида изланган. “Водил”, “Чимиён анхор “Кучкорчи ховли куз”, “Шаҳмардон”, “Ёрдон” манзараларидир.

Нафис тасвирий санъат 5та асосий элементлардан иборатдир. Бу элементлар буюм шаклини, рангини, ёритилишини, ясалган материални тасвирлаётган нарсанинг қандай шароит ва муҳитда эканини тасвирлашда намоён булади. Нафис тасвирий санъат манзара асарларида колорит-нафис рангларнинг ўзига хос уйғунлашуви ритм, пропорция, ранг ҳаво перспективаси ва ҳоказолар катта аҳаимиятга эга. Шаҳсий кургазмадаги композиция рангтасвир асарлари инсонни, рассом илхоми гузалликка шунчаки қарамай, ундан бутун олам ранг олами орқали бадиий тасвирий қиралари мужасам этирилган. Рассом борлиқни образли янги тарих ғояси орқали кузатиб акс этирилган асар ғояси хозирги ва келажак авлод тасаввури учун хизмат вазифасини утайди. “Ўзбекистон янги тарих санъатидан илхомланиб” кургазма мусаввира педагог мураббий шаҳсий кўргазмаси ва “Тасвирий санъат” тугарак аъзолари ижоди ўзига хосдур. Кўргазмага иштирок этган талабалар: Шокиралиев Аслидин, “Буйук симолар”, “Фарҳод ва Ширин”, “Хоразим Ичан қала” портрет ва манзаралари ижодий композиция талабанинг тасвирий санъат композицияси тарихий давир ва хозирги кун қаҳрамон ва буйук симолар хаёти ва ижодига қизиқиши рангларни қуллаши, ижодий байрам тадбирлар плакат тасвирлаши билан талабалар ичида фаол иштирокчилардандир.

DISCUSSION

Фозилова К “Амир Темур” портретни аниқ ранг ва қаламтасвир методларини аниқ реалистик йуналиш асосида мохирлик билан тасвирлаган, Арипова М “Гуллар”, Абдуназаров С манзара натюрморт, А Новой портрет, “Натюрморт”, Собирова Н “Натюрморт куз”, Каримов И “Натюрморт куз” “Натюрморт”, Тошбоева Т Натюрмор “Куз ва мевалар гулар” исьтедодли талабалар рангтасвир ва қаламтасвир номоиш этишди. Ёшлар ўз асарларини янги тарих қараши, янги ғоялар устоз-шоғирт анъаналарини ижод ва мустақил таълим фаоляти устида устозларни хисаси каттадир.

Ёшларни олижаноб инсон, меҳрибон инсонпарвар одамийлик. Инсон ўзини ахлоқий бурчини англамай туриб ўзини англай олмайди, дейди. Инсон ўзини ўздан топади. Конфуций 1чи таълимоти

Мафтункор табассум гўзал нақадар,

Шахло шу кўзлар чакноқ нақадар

Хусинга хусун қўшилар, магар,

Табий юзга сал берилса ранггар”

“Бу аввал оддий мато сўнгра эса унга туширилган тасвирдир”[5. 32-33].

CONCLUSION

Хулоса қилиб: Тасвирий санъат жанрлари: “Ўзбекистон янги тарих санъатидан илхомланиб” номли шахсий кўргазма янги тарих композицияси жанрларни турли ҳаётий воқиялар, маълум тассурот, турфа замон образлар, борлиқни кўринарли шакил ва кенглик олами асоси тасвирланган. Янги тарих ғояси, натурани кўриш, рангни тўғри тасвирлашни қўллаш, перспектива, инсон портрет қомати психалогияси, анатомияси ижодий татқиқотлар асоси махсудидир. Ҳар бир асарда рассом педагогни дунё қараши рангтасвирда акс этган. Мутафаккир Конфуцийнинг суҳбат ва мулоҳазаларига мурожаат қиладиган бўлсак, ўзликни англаш таълимотида бешта хислатга амал этишган. “Ўзингга раво кўрмагани ўзгага ҳам раво кўрма” шиори ғояларининг марказида туради[6.8-9]. Ижодкорлик инсондан меҳнатни талаб қилади. Ўз муаллифлик асари устида изланиш, ҳар бир асарни ўз қарашларида акс этирсагина у ҳақиқий ижодкор ҳисобланади. Таниқли Ўзбекистон, Европа буюк рассомлари ижоди бунга мисол бўлади. Ёшларни маънавий шакилланишида ижодкор шахсий кўргазмаси намуналари натура, фикир, ранг, қаламтасвир рассом, педагог тадқиқоти ҳамда маҳорати илхомлантиради.

Адабиётлар:

1. Ислон Каримов.Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли.Тошкент Ўзбекистон. НМИУ2007.
2. Ислон Каримов “Юксак маънавият енгилмас куч”.Т “Маънавият” 2008
3. Бойметов Б, Абдурашулов С.“Чизматасвир” ўқув қўлланма. Ғофур Ғулом томидаги наширёт-матбаа ижодий уйи Тошкент-2004
4. 4.Раҳим Ҳасанов. «Тасвирий санъат асослари”. Ғофур Ғулом томидаги наширёт-матбаа ижодий уйи Тошкент-2004
5. Ғ.Абдурахмонов “Композиция ”. Тошкент 2009.
6. 6.Т.Махмудов.Абдулҳак Абдуллаев. Ғофур Ғулом томидаги наширёт-матбаа ижодий уйи Тошкент-1982.
7. Н Абдуллаев. “ Санъат тарихи” икки томлик 1 том . Тошкент-“Ўқитувчи” наширёти -1987.
8. Р Джалилова.“Композиция ”. ўқув услубий қўлланма. Фарғона 2012.
9. И. Ғофуров.Конфуций. Суҳбат ва мулоҳазалар.Тошкент., 2014.
10. Мадина Насритдинова (2022). МУСИҚА ТАЪЛИМИ ОРҚАЛИ РИВОЖЛАНИШИДА СОҒЛОМ БОЛАЛАРДАН ОРТДА ҚОЛГАН БОЛАЛАРНИ СОҒЛОМЛАШТИРИШНИНГ ПЕДАГОГИК ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШГА ДОИР ТАЖРИБА-СИНОВ ИШЛАРИ НАТИЖАЛАРИ. Science and innovation, 1 (1), 538-549.

11. Jo'rayev Xamidjon, & Madina Nasritdinova (2022). DOIRA CHOLG'USIDA IJRO MAHORATINI YUKSALTIRISH (BOLALAR MUSIQA VA SAN'AT MAKTABLARI MISOLIDA). *Science and innovation*, 1 (C2), 26-28. doi: 10.5281/zenodo.663646